

Київський університет імені Бориса Грінченка

ШПАКОВИЧ КАТЕРИНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 94:050-027.543(477.54)''19''

**КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІЙ РОЗВИТОК УСРР 1920-Х РР.
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ ХАРКІВСЬКОЇ ПЕРІОДИКИ)**

07.00.01 – історія України

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова.

Науковий керівник: доктор історичних наук,
старший науковий співробітник
Рудий Григорій Якович,
Національна академія наук України,
учений секретар сектору з координації
наукових досліджень науково-організаційного
відділу Президії НАН України.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, доцент
Салата Оксана Олексіївна,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
заступник директора з науково-педагогічної та
соціально-гуманітарної роботи Інституту
суспільства;

кандидат історичних наук
Галамай Олена Миколаївна,
Державний архів Рівненської області,
начальник відділу формування
Національного архівного фонду і діловодства.

Захист відбудеться 9 березня 2016 р. о _____ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.133.02 у Київському університеті імені Бориса Грінченка за адресою: 04053, м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2.

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Київського університету імені Бориса Грінченка за адресою: 04212, м. Київ, _____ пр. Маршала Тимошенка, 13б.

Автореферат розіслано «__» лютого 2016 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т.Г. Купрій

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Із здобуттям незалежності в Україні зріс живий інтерес до переломних етапів в її історії. Дослідження радянської реформи 1920-х рр., яку правляча комуністична партія проводила під гаслами коренізації вже багато років є однією з актуальних проблем в сучасній українській історіографії. Виокремлення харківської періодичної преси 1920-х років у контексті культурно-освітнього розвитку Української Соціалістичної Радянської Республіки (УСРР) як складової українізаторського курсу, прищеплення в масовій свідомості нових мовно-культурних орієнтацій є актуальним завданням історичної науки.

Періодична преса в усі часи відігравала в житті населення важливу роль та була реальною силою, здатною формувати суспільну думку і погляди людей, впливати на всі важливі питання політики, економіки та культури. Сьогодні формується інформаційне суспільство, швидко впроваджуються нові комп'ютерні технології, створюються електронні ресурси. Все це зумовлено необхідністю осмислення ролі і місця преси, трансформування її соціальних функцій в сучасному суспільстві. У цьому зв'язку однією з важливіших і актуальних проблем історичної науки є дослідження періодики Харкова 1920-х років тогочасної столиці УСРР, своєрідної духовної скарбниці подій і фактів. Преса надає дослідникам змогу екстраполювати на день сьогоднішній історичний досвід засвоєння національних культурних цінностей як джерела корисних ідей.

Разом з тим численна періодика Харкова є складовою всеукраїнського культурного процесу, який зберігає історичну тяглість розвитку. Глибока і всебічна науково-виважена розробка зазначеної теми дозволяє не тільки повною мірою відобразити роль і місце харківської періодики в духовному житті УСРР, але й використати її інформаційно-пропагандистський досвід у практиці відродження культурно-освітнього розвитку України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами та темами. Дисертація є практичною реалізацією частини наукового проекту «Дослідження проблем гуманітарних наук», розробка якої проводиться в Інституті історичної освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (номер державної реєстрації 0111U000353). Тема дисертації затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова (протокол № 7 від 23 лютого 2012 року).

Мета дослідження полягає у визначенні ролі та значення харківської періодики 1920-х рр. в культурно-освітньому розвитку УСРР.

Для досягнення мети автором були поставлені такі **головні завдання**:

1. Вивчити історіографію питання, творчий доробок українських і зарубіжних учених з обраної теми, визначити рівень і повноту джерельного забезпечення.

2. З'ясувати вплив суспільно-політичних умов на формування інформаційно-пропагандистського потенціалу харківської періодики.

3. Дослідити роль і місце періодики Харкова в українізаторському курсі з мовної політики, здійснення коренізації державних органів, партійних і громадських організацій в УСРР.

4. Проаналізувати внесок харківської преси в процес ліквідації неписьменності в Україні, реформування сфери освіти і науки, розвиток української літератури.

5. Охарактеризувати діяльність харківських періодичних видань як фактору розвитку національного театрального і музичного мистецтва.

6. Відтворити на підставі матеріалів харківської періодики процес українізації видавничої справи в УСРР.

7. З'ясувати роль преси Харкова в трансформації пам'яткоохоронної сфери України.

Об'єктом наукового дослідження є процес формування інформаційно-пропагандистського потенціалу харківської газетної періодики, її ролі та місця в культурно-освітньому розвитку України.

Предметом дослідження є харківська газетна періодика 1920-х рр. як чинник культурно-освітнього розвитку України.

Методологічну основу дисертаційної роботи становлять принципи об'єктивності, а також багатфакторності та системності. Відповідно до завдань дисертації та багатогранності проблематики, автором використовувалися *загальнонаукові* (аналіз, синтез, структурно-системний, метод кількісного аналізу) та *спеціально-історичні методи*. Загальнонаукові методи дали змогу дисертанту підібрати та обробити фактичний матеріал, пов'язаний з розвитком та діяльністю харківських періодичних видань. Метод кількісного аналізу використовувався при обробці періодичних видань. Провідними в дисертації були спеціально-історичні методи: проблемно-хронологічний, метод історичного джерелознавства, метод наукового дослідження масових джерел. Застосування у дослідженні проблемно-хронологічного методу дозволило викласти матеріал у чіткій послідовності та логічній завершеності. Аналіз джерельної бази здійснювався за допомогою методів історичного джерелознавства (наукова евристика та критика джерел). Вивчення інформативно-пропагандистського потенціалу преси проводилося за допомогою методів наукового дослідження масових джерел. Поєднання цих методів дозволило реалізувати поставлену мету та завдання дисертаційного дослідження.

Хронологічні рамки дисертації охоплюють період історії створення і розвитку радянської харківської періодичної преси з 1921 р. по 1929 р. Нижня межа визначається остаточним утвердженням радянської влади. Обрання верхньої межі зумовлено початком згорання політики коренізації у 1929 р.

Наукова новизна дисертаційної роботи полягає в постановці та розробці теми, яка раніше не отримала всебічного та об'єктивного висвітлення у науковій літературі.

Уперше в українській історіографії:

- на підставі широкого кола архівних джерел цілісно відтворено процес формування інформаційно-пропагандистського потенціалу харківської періодики 1920-х рр.;

- проаналізовано роль і місце харківських періодичних видань в українізаторському курсі з мовної політики, здійсненні українізації державних органів, партійних і громадських організацій в УСРР;

- до наукового обігу введено значний масив газетних публікацій, на підставі яких визначено основні аспекти форми і засоби ліквідації неписьменності в Україні, реформування освіти і науки.

Уточнено:

- значення діяльності харківських періодичних видань як важливого фактора розвитку української літератури, видавничої і пам'яткоохоронної сфери, національного театрального і музичного мистецтва. Складено список харківських газет 1920-х рр.

Подальшого розвитку в дисертації набули:

- визначення питання ставлення різних ідейних течій в партійних органах і державному керівництві до культурно-освітнього розвитку України у дзеркалі преси.

Практичне значення дослідження одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані при вивченні історії культурно-освітнього розвитку в Україні, написанні узагальнюючих праць, навчальних посібників і підручників з історії України, історії української культури та періодичної преси.

Особистий внесок здобувача. Наукові результати дослідження, викладені в дисертації, одержані автором самостійно та є його теоретичним і практичним внеском у розвиток історичної думки. У праці у співавторстві з д.і.н. М.Ю. Виговським (НПУ імені М.П. Драгоманова) автору належить аналіз процесу збільшення української радянської преси та нею уточнено факти розвитку харківських газет 1920-х рр. У публікації у фаховому виданні (у співавторстві) особистий внесок здобувача складає 50% від загальної кількості тексту.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дослідження апробувалися на науково-методичних семінарах та 10 наукових конференціях: V Волинська Міжнародна історико-краєзнавча конференція (Житомир, 2012); I заочна Міжнародна конференція «Сучасні міждисциплінарні дослідження: історія, сьогодення, майбутнє» (Київ, 2013); VI Волинська Міжнародна історико-краєзнавча конференція (Житомир, 2013); II заочна Міжнародна конференція «Сучасні міждисциплінарні дослідження: історія, сьогодення, майбутнє» (Київ, 2013); Міжнародна науково-практична конференція «Європейська модель розвитку українського суспільства: стратегічні пріоритети розвитку та інноваційні рішення» (Одеса, 2013); III Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук» (Дніпропетровськ, 2013); I International Conference «Sharing the results of Research Towards Closer Global Convergence of Scientists» (Montreal, 2014); Всеукраїнська наукова конференція «Григорій Сковорода та європейська культура» (Сковородинівка – Харків, 2014); III Всеукраїнська науково-практична

конференція «Придніпровські соціально-гуманітарні читання» (Кіровоград, 2014), III International Conference «Sharing the results of Research Towards Closer Global Convergence of Scientists» (Montreal, 2014).

Публікації. Головний зміст, теоретичні положення й висновки дисертації викладені автором у 19 одноосібних публікаціях, 1 – у співавторстві, із яких 6 – у фахових наукових виданнях, що входять до переліку ДАК МОН України; у т.ч. у виданні України, яке включено до міжнародної наукометричної бази РІНЦ; 1 – у закордонному науковому виданні; 3 – у інших виданнях; 10 – у збірниках за матеріалами наукових конференцій, у т.ч. 2 – у закордонних. Повний обсяг публікацій складає 5,4 д.а.

Структура дисертації обумовлена проблематикою, метою і завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, 5 розділів, 12 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та літератури (588 позицій) і додатків. Загальний обсяг дисертації – 224 сторінки, з них – 162 основного тексту. Роботу ілюстровано чотирма таблицями.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність наукової розробки проблеми, визначено об'єкт і предмет дослідження, його мету і завдання, окреслено зв'язок з науковими програмами, планами і темами, визначено хронологічні та географічні межі дослідження, охарактеризовано наукову новизну одержаних результатів та їх практичне значення, висвітлено апробацію основних положень та висновків дисертації.

У першому розділі **«Історіографія та джерельна база дослідження»** розглянуто стан наукової розробки проблеми, проаналізовано її джерельну базу.

Підрозділ 1.1 *«Історіографія проблеми»*. Наукову літературу з проблеми можна умовно поділити на три групи. До першої належать праці української радянської історіографії, яка спиралася на ідеологічні стереотипи, вироблені більшовицьким режимом. В літературі 20-х рр. тема дисертаційного дослідження частково висвітлювалася в роботах В. Ігнатієнка, М. Сагарди, Д. Лисиченка, Ю. Меженка. Саме в 1920-х рр. у Харкові починає діяти Український комуністичний інститут журналістики (УКІЖ), в якому була створена кафедра газетознавства, що стала центром вивчення періодики в Україні. Сучасні українські пресознавці вважають, що наукові видання УКІЖ мали важливе значення для становлення національної преси. Одним із найкращих тогочасних вітчизняних періодичних видань був часопис Українського наукового інституту книгознавства (УНІК) «Бібліологічні вісті» (1923 – 1930) (редактор Ю. Меженко). Активну участь у його роботі брали пресознавці, як з радянської України, так і за її межами, серед них І. Кревецький, Д. Лисиченко, Ф. Сангалевич, М. Ясинський та інші. На його сторінках були опубліковані матеріали про цікаву дискусію

В. Ігнатієнка та М. Сагарди з проблеми про зміст понять «українська преса»¹ і «українська періодика»².

В. Ігнатієнко, зокрема, стверджував, що україномовна газетна преса відродилася завдяки національно-визвольним змаганням 1917–1920 рр. Найбільш узагальнюючою бібліографічною працею з історії української періодики була його праця «Бібліографія української преси (1816–1930 рр.)»³, в якій згадується більшість тогочасних українських періодичних видань, які виходили в Україні та за її межами.

На початку 30-х років ХХ ст. радянське пресознавство зазнає докорінних змін, почався процес згортання українізації, а з ним і замовчування або тенденційне висвітлення культурно-освітнього розвитку в Україні. У той час досліджувався лише один сегмент української періодичної преси – більшовицько-радянська. Періодика іншого політичного спрямування характеризувалася як контрреволюційна, антирадянська, буржуазно-націоналістична, і перебувала у спецховищах, у тому числі частина досліджуваної харківської преси. У повоєнний період у зв'язку з хрущовською «відлигою» посилилась увага до вивчення більшовицької преси 1917–1918 рр. Упродовж 1950–1980 рр. більшовицьку періодику активно досліджували В. Вартанов⁴, М. Дмитрієнко⁵, В. Солдатенко⁶. Усі історичні події та явища оцінюються виключно під кутом партійно-класової боротьби. Увага істориків того часу була зосереджена на дослідженні діяльності робітничої та компартійної преси. В умовах тоталітарного режиму неможливо було здійснити дослідження, яке правдиво висвітлювало б загальну картину культурно-освітнього розвитку через призму української преси 1920-х рр.

Другу групу історіографічної бази складають праці української діаспори. Серед здобутків зарубіжної україніки слід відзначити праці А. Животко, О. Бочковський, С. Сірополко, Ю. Тернопільський, Л. Лукасевич, М. Масюкевич, В. Дорошенко, Р. Рахманний, Я. Славутич, Б. Бойчук, які аналізували пресу за хронологічним розвитком суспільно-політичного життя певної території, тому їхні праці й на сьогодні не втратили своєї актуальності.

Третю групу наукових праць складають дослідження сучасної історіографії України. Із здобуттям державної незалежності України зростає зацікавленість істориків до української преси, коли більшість газет та журналів з грифами «для

¹ Ігнатієнко В. Історія української преси та її вивчення / В. Ігнатієнко // Бібліологічні вісті. – №3. – 1923. – С. 21–23;

² Сагарда М. Обсяг поняття «періодика». – К. : Література і мистецтво, 1928. – 34 с.

³ Ігнатієнко В. Бібліографія української преси (1816–1930)./ В. Ігнатієнко // Х. – К. – Держвидав України, 1930. – 288с.;

⁴ Вартанов Г. Жовтневих днів рядки живі. Преса більшовиків України в 1917 р. / Г.Вартанов // К., 1966.– 48с.

⁵ Дмитрієнко М. Більшовицька преса України 1917–1918 років як історичне джерело./ М. Дмитрієнко // К.: «Наукова думка», 1967. – 176 с.

⁶ Солдатенко В. Большевицкая пресса Украины в 1917–1918 гг./ В. Солдатенко // К.: Вища шк.,1979. – 208 с.

службового використання» та «секретно» було вивільнено з спецховищ. Об'єктом дослідження вчених стали становлення і розвиток військової преси УНР, преси Української Галицької Армії, періодики окремих регіонів України, періодики України 1917 – 1920 рр. як джерела дослідження українського державотворчого процесу, преси української політичної еміграції як джерела вивчення гетьманського руху, висвітлення українського питання в українській демократичній пресі, здійснювалося зусиллями таких пресознавців, як В. Гутковський⁷, А. Завадовський⁸, О. Коновець⁹, І. Крупський¹⁰, М. Нечиталюк¹¹, М. Романюк¹², Н. Сидоренко¹³, О. Сидоренко¹⁴ та інші.

Так, Г. Я. Рудий підготував спеціальні дослідження, присвячені газетній періодиці як джерелу вивчення проблем української культури, методологічним аспектам контент аналізу преси періоду Української революції 1917 – 1921 рр. Ці напрацювання автора увінчалися підготовкою ґрунтовної докторської дисертації «Періодика України як об'єкт джерелознавчого дослідження української культури (1917 – 1920 рр.)»¹⁵. До вагомих наукових здобутків Г. Я. Рудого слід віднести й

⁷ Гутковський В. Українська журналістика Наддніпрянщини (II половина XIX ст. – 1920 р.): генезис, проблематика виступів, державотворча функція / В. Гутковський, І. Крупський, П. Федоришин. – Львів: ЛА Піраміда, 2001. – 196 с.

⁸ Завадовський А. Преса української соціал-демократії та українське питання в Російській імперії на початку XX ст.: дис. канд. іст. наук : 07.00.01 / А. Завадовський. – К., 2006. – 201 с.; Завадовський А. Зародження і діяльність періодичних видань РУП-УСДРП на початку XX ст. / Завадовський А. // Проблеми історії України (XIX–поч. XX ст.). – Вип. II. – К., 2001. – С.180 – 201.

⁹ Коновець О. Ф. Науково-просвітницька преса України XIX – перша третина XX ст. Історія. Теорія. Практика: автореф. дис. ... докт. іст. наук: спец. 00.07.01 «Історія України» / О. Коновець – К., 1994. – 40 с.

¹⁰ Крупський І. В. Національно-патріотична журналістика України (друга половина XIX ст. – I чверть XX ст.) / І. Крупський. – Львів: Світ, 1995. – 182 с.

¹¹ Нечиталюк М.Ф. «Білі плями» у вивченні історії дожовтневої української журналістики. / М.Ф. Нечиталюк // «Українська журналістика і національне відродження». – К.: НМК ВО, 1992. – С. 33–38.; Нечиталюк М.Ф. Методологічні проблеми історико-журналістських досліджень / М.Ф.Нечиталюк // Українська періодика: Історія і сучасність. Тези доповідей. – Львів, 1993. – С.17–21.

¹² Романюк М. Українське пресознавство на порозі XXI століття / М. Романюк. – НАН України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника. – Л., 2000. – 110 с.

¹³ Періодичні видання Катеринослава і Катеринославської губернії (1816–1917 рр.): Список / Укл. Н.М. Сидоренко, О.І. Сидоренко, О. Д. Школьна – Львів; К., 1995. – 154 с.; Періодичні видання Полтави і Полтавської губернії (1816-1917): Список / Укл. Н. М. Сидоренко, О.І. Сидоренко, О.Д. Школьна. – Львів; К., 1996. – 128 с.

¹⁴ Сидоренко О. Нездійсненні видання. Анотований покажчик нереалізованих проєктів україномовних періодичних органів кінця XIX – початку XX ст. / О. Сидоренко. – К., 1995. – 100 с.; Сидоренко О. Україномовна преса Росії 1905–1907 рр.: анотований покажчик періодичних видань / О.Сидоренко. – К.: Вид.-во АН УРСР, 1987. – 74 с.

¹⁵ Рудий Г.Я. Періодика України як об'єкт джерелознавчого дослідження української культури (1917–1920 рр.): дис. д.-ра іст.наук: 07.00.06 / НАН України; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. / Г.Я. Рудий. – К., 2004. – 547 с.

надзвичайно копітку працю по складанню бібліографічного покажчика «Преса України: Газети 1917 – 1920 рр.»¹⁶.

Проблемі становлення та діяльності преси УСРР в 1920–30-х рр. присвячена кандидатська дисертація О. Коляструк «Преса УСРР в контексті політики українізації (20–30-ті роки ХХ століття)»¹⁷, в якій побіжно використані матеріали харківської періодики 1920-х рр.

В 2003 р. побачила світ колективна монографія Інституту історії України «Українізація» 1920–30 років: передумови, здобутки, уроки, в якій висвітлюється зміст і наслідки здійснення в Україні в 1920–1930-х рр. українізації у кадровій політиці, у сфері освіти, науки, культури, засобів масової інформації.

Також окремі питання культурно-освітнього розвитку України в 20-30-х рр. досліджували українські вчені О. Галамай¹⁸, В. Молоткіна¹⁹, М. Виговський.²⁰ Вагомий внесок у дослідження україномовних періодичних видань окупаційного періоду 1941–1943 рр. зробила О. Салата.²¹

Грунтовним історико-бібліографічним дослідженням української періодики є багатотомне видання «Українська преса в Україні та світі ХІХ-ХХ ст.». Зокрема, в третьому томі видання проаналізовано основні праці, присвячені історії та бібліографії української преси ХХ ст., також вміщено алфавітний та іменний покажчик часописів, іменний покажчик редакторів і видавців, покажчик місць видань²².

Історіографічний огляд фахової літератури дозволяє твердити, що на сьогодні існує ряд наукових праць, захищено кілька кандидатських дисертацій, в яких досліджується діяльність окремих українських періодичних видань

¹⁶ Рудий Г.Я. Преса України: Газети 1917–1920 рр. Бібліографічний покажчик. / Г.Я. Рудий/. – К.: Хрещатик, 1997. – 96 с.

¹⁷ Коляструк О.А. Преса УСРР в контексті політики українізації (20–30-ті роки ХХ ст.) : дис. канд.іст.наук:07.00.01/ НАН України; Інститут історії України/ О.А. Коляструк/ - К., 2003.–275 с.

¹⁸ Галамай О.М. Особливості радянської модернізації релігійного життя на Поділлі у 20-х рр. ХХ ст.: автореф. дис. канд.іст.наук./О.М. Галамай // - К., 2006. - 20 с.; Галамай О.М. Обласна періодика Рівненщини про зміни повсякдення у перші роки радянської (1939 – 1941). / О.М. Галамай. - «Історія повсякденності: на перехресті джерел», 14-15 травня 2015 р. – ВДПУ ім. М. Коцюбинського. - Вінниця, 2015. – С.53-55.

¹⁹ Молоткіна В. К. Культурно-освітня діяльність громадських організацій України в умовах НЕПу (1921-1929 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / В.К. Молоткіна // – К.; 2005. - 18 с.

²⁰ Виговський М.Ю. Становлення та функціонування номенклатури радянської системи освіти в Україні 20-30-х рр. ХХ ст.: автореф. дис. ... докт. іст. наук: 07.00.01 / М.Ю. Виговський /. – К., 2006. – 35 с.

²¹ Салата О.О. Формування німецького інформаційного простору в Рейхскомісаріаті «Україна» та в зоні військової адміністрації (червень 1941-1944 рр.). Монографія. – Донецьк: Норд-Прес, 2010. – 361 с.; Салата О.О. Окупаційна преса Запорізької області в контексті інформаційної політики нацистської Німеччини на окупованій території України в 1941-1943 рр. / О.О. Салата // Науковий збірник Запорізького національного університету. – Вип.28. – Запоріжжя, 2011. – С. 274-279.

²² Українська преса в Україні та світі ХІХ-ХХ ст.: іст.-бібліогр.дослідж. / Нац. акад. наук України, Львів.наук.б-ка ім. В. Стефаника, Н.-д. ін.-т пресознавства. – Львів: ЛІННБ України, 2007. – 560 с.

досліджуваного періоду. Проте в українській історіографії немає ще дисертаційних досліджень, в яких б цілісно висвітлювалась харківська газетна періодика 1920-х рр. як потужний інформаційно-пропагандистський ресурс культурно-освітнього розвитку України.

Джерельну базу дисертації складають насамперед харківські періодичні видання, а також документи архівних фондів, документальні публікації. Першу групу джерел складають архівні документи. До опублікованих матеріалів, залучених до дисертації, належать: а) збірники документів; б) законодавчі акти вищих органів влади: рішення і постанови Всеукраїнських і Всеросійських з'їздів рад, положення, стенограми, статистичні хроніки, огляди та різні документи ВУЦВК, Ради Народних Комісарів УСРР, наркоматів, стенографічні звіти; в) видання енциклопедичного характеру.

З харківських газет 20-х років з означеної теми найбільше матеріалів з означеної теми міститься у виданнях «Вісти ВУЦВК», «Комуніст», «Комсомолец України», «Радянське село», «Культура і побут», «Наука і освіта», «Радянська Україна», «Література і мистецтво», «Література і побут», «Пролетар», «За грамоту», «Колгоспне село», «Кооперативне життя», «Українська сільськогосподарська газета», «Сільськогосподарський пролетар», «Шлях до знання». Зокрема, в газетах «Комуніст» та «Вісти ВУЦВК» регулярно друкувалися постанови об'єднаних засідань президії ЦКК КП(б)У, тези пленумів ЦК та ЦКК КП(б)У, а також на сторінках цих видань постійно публікувалися статті на тему впровадження у повсякденне життя української мови, освіти та культури. Ці періодичні видання розглядалися не лише як цінне комплексне джерело, але як і чинник культурно-освітнього розвитку України.

Серед найважливіших книгосховищ України, які дають змогу розкрити поставлені в дисертаційному дослідженні основні завдання, виділимо Національну бібліотеку України імені В. І. Вернадського, Державну наукову архівну бібліотеку, Харківську державну наукову бібліотеку імені В.Г. Короленка, Національну парламентську бібліотеку України, Наукову бібліотеку Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Наукову бібліотеку Інституту історії України НАН України, Центральну наукову бібліотеку Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, в яких зберігаються унікальні за змістом, науковим та культурним значенням примірники газет та журналів Харкова 1920-х рр.

Значна кількість різноманітних матеріалів з досліджуваної теми зосереджена у фондах Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО України) та Державного архіву Харківської області (ДАХО).

Значний масив документів з обраної проблеми міститься у фондах ЦДАГО. Серед них матеріали відділів Центрального комітету Комуністичної партії України (Ф. 1), матеріали відділу агітації та пропаганди (Опис 20) за 1921 – 1938 роки. До архівних документів належать: а) циркуляри, інструкції, положення, тези ЦК КП(б)У; б) інформаційні довідки редакцій, доповідні записки та звіти

місцевих відділів пропаганди та партійних комітетів; в) протоколи та стенограми засідань агітаційно-пропагандистського відділу ЦК та підвідділу преси, Політбюро, Оргбюро та постанови ЦК КП(б)У; г) листування ЦК з різними партійними та державними органами республіки про становище періодичної преси; д) огляд інформаційних бюлетенів, кореспонденції та преси; е) протоколи нарад редакторів газет та журналів.

Чимало різноманітних документів державних і партійних органів зосереджено у фондах Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України) – «Всеукраїнський центральний виконавчий комітет» (Ф. 1), «Наркомат освіти» (Ф. 166), «Відділ управління» (Ф. 177), «Комітет в справах друку при Раді народних комісарів УСРР» (Ф. 555).

Так, великий масив документів з теми перебуває у фонді Народного комісаріату освіти УСРР (Ф. 166), який керував питаннями культури в радянській Україні. У цих фондах містяться декрети й постанови РНК УСРР, протоколи засідань, бюлетені відділів НКО УСРР, постанови та проекти постанов ВУЦВК, РНК УСРР, Наркомосу, накази Центрального управління друку, доповідні записки тощо.

В архівних документах фонду Комітету у справах друку (Ф. 555) містяться: а) протоколи засідань Комітету у справах друку та витяги з протоколів; б) директивні листи та циркуляри Комітету до видавництв та редакцій; в) звіти та виробничі плани редакцій та видавництв; г) відомості про склад кореспондентів та редакцій; д) листування Комітету з РНК УССР та РНК СРСР, ЦК ВКП (б) та ЦК КП (б) У, їх підрозділами у питаннях преси.

У дисертаційному дослідженні використано радянські та партійні документи про стан тогочасної преси у фондах державного архіву Харківської області (ДАХО) – Харківського губвиконкому (Ф. 203), Харківського окружного виконавчого комітету рад робітничих і селянських депутатів (Ф. 845), Куп'янського окружного комітету КП(б)У (ф. 3), Харківського окружного комітету КП(б)У (Ф. 5), Харківського губернського відділу народної освіти (Ф. 820). Ці матеріали висвітлюють картину розвитку періодичної преси не тільки в харківському регіоні, а й в цілому по Україні.

Не менш цінними є матеріали (Ф. 203) Харківського губернського виконавчого комітету робітничих, селянських і червоноармійських депутатів. Документи фонду містять бюлетені інформаційно-інструкторського підвідділу, постанови партійних конференцій, пленумів, засідань бюро партійних органів, звіти, доповіді, довідки, в яких висвітлюється керівна роль комуністичної партії в створенні нового радянського апарату на місцях. Отже, джерельний ресурс дисертаційного дослідження є достовірним і репрезентативним для неупередженого дослідження харківської періодичної преси 1920-х рр. як важливого чинника у національно-освітньому розвитку України.

Другий розділ **«Формування інформаційно-пропагандистського потенціалу харківської періодичної преси з реалізації політики коренізації»** містить два підрозділи і розкриває проблеми становлення і розвитку харківської періодики.

У підрозділі 2.1. «*Становлення радянської харківської газетної періодики*» досліджено умови створення харківської газетної преси до проголошення курсу на коренізацію в 1923 р. З'ясовано, що з утвердженням радянської влади в Україні умови для становлення харківської періодики були не сприятливими. На початку 20-х років не більшовицька преса в Харкові практично зникла. Мова тогочасних газет була складною для сприйняття, не цілком не зрозумілою для пересічного читача. Суттєвими перешкодами на шляху розвитку радянських харківських газет був складний соціально-економічний стан в УСРР, брак видавничих ресурсів, паперу, відсутність кваліфікованих українських фахівців. Станом на січень 1922 р. з 83 газет, що видавалися в Україні, 43 з них припинили своє існування. Так, відсутність паперу унеможлиблювала навіть випуск центральних газет у Харкові. Таким чином, можна констатувати, що становлення радянських харківських газет на початку 1920-х рр. відбувалося за вкрай несприятливих умов для видавничої справи. Поряд з цим функціонування періодичних видань Харкова ускладнювалося тим, що частина їхніх редакторів чинила опір політиці коренізації. Найбільш розповсюдженою думкою було те, що українською мовою можна видавати лише селянську газету, оскільки ідеологія може зберегтися лише в російській газеті. Величезний масив газетних матеріалів дозволяє відтворити конкретику й динаміку процесів культурно-освітнього розвитку 1920-х рр. в Україні. Зазначимо, що харківська газетна періодика не обмежувалася лише інформацією про культурно-освітній процес в УСРР, а й формувала його.

У підрозділі 2.2. «*Розвиток періодичної преси Харкова*» розкриваються особливості формування інформаційно-пропагандистського потенціалу радянської періодичної преси в умовах українізації. Незважаючи на ідеологічний тиск, економічні труднощі потенціал харківської періодики помітно зростає. Засновуються українські газети, українізуються російські. Аналіз свідчить, що стан тогочасної харківської преси дозволяє якнайповніше відтворити події політичного, суспільно-громадського і культурного життя в УСРР в період національного відродження. Наприкінці 1920-х рр. існувала досить велика і різногалузєва мережа харківських періодичних видань. У цей час в Харкові виходило понад 300 газет, серед них 159 українською мовою. З-поміж них виділено центральну щоденну газету «Вісти». Також популярними в той час були газети «Радянське село» та «Селянин Харківщини». Більшість газет було українізовано. Значно зросли тиражі харківських газетних видань, створюються фабрично-заводські і стінні газети. Зокрема в Харкові видавалося 400 стінних газет, серед них 90 друкованих. Перша щоденна стінна газета почала виходити на харківському заводі «Серп і молот». Також стіннівки широко видавалися на інших підприємствах, в установах, школах, клубах і театрах Харкова. Отже, завдяки процесу українізації сформувалася велика кількість україномовних видань різного типу і профілю – українська газета стає масовою.

У третьому розділі «**Харківська періодика в українізації освіти і науки**», який містить три підрозділи, доводить, що харківська газетна періодика 1920 рр. є важливим інструментом вивчення особливостей ліквідації неписьменності серед

населення України, становлення і розвитку української початкової, середньої і вищої школи та науки.

Підрозділ 3.1. «*Роль періодичної преси в ліквідації неписьменності серед населення України*» на підставі комплексного аналізу матеріалів харківської періодичної преси дав змогу відтворити хроніку ліквідації неписьменності в Україні. Найповніше цей процес віддзеркалювали харківські видання «Геть неписьменність», «За культурну революцію», а також газети «Вісти» та «Комуніст», які друкували спеціальні додатки та рубрики, методичні рекомендації і дидактичний матеріал для педагогічних працівників. Зокрема, матеріали газети «Геть неписьменність» нерідко використовувалися учителями для навчання неписьменних українською мовою, через брак посібників як навчальний матеріал. Основними темами з проблематики ліквідації неписьменності стали пропаганда заходів державних органів і громадських організацій з ліквідації неписьменності, створення і діяльність товариства «Геть неписьменність», організація пунктів з ліквідації неписьменності, українською мовою не вчення, підготовка педагогічних фахівців для їхньої роботи тощо. Таким чином, на сторінках харківської газетної періодики активно відбивався процес подолання неписьменності серед населення України. Найбільшого поширення в пресі набула тема ліквідації неписьменності серед робітників і селян.

У підрозділі 3.2. «*Періодика Харкова в радянському освітньому русі України*» наведено дані, які свідчать, що до 1923 р. в Україні сформувалася радянська система освіти. Вона охоплювала дітей віком від 4 до 8 років соціальним вихованням (дитбудинки, дитсадки), від 8 до 15 років – соціальним вихованням і освітою в дитячих будинках і семирічними трудовими школами, у 15 років підлітки вступали до професійних шкіл з дворічним терміном навчання, а з 17 років молодь здобувала освіту в технікумах, вечірніх робітничих технікумах і вищих навчальних закладах. Особливий інтерес для дослідників щодо насиченості конкретною інформацією становлять публікації про успіхи в українізації шкіл, зокрема відкриття нових українських початкових і середніх шкіл, курсів для підготовки і перепідготовки педагогічних працівників.

Водночас харківська преса постійно порушувала питання про перешкоди в українізації шкільного життя, нестача учителів української мови, підручників, шкільних приміщень. Відзначимо, що наприкінці 1920-х рр. більшість учнів початкових і середніх шкіл навчалися українською мовою. Це був один з найвагоміших здобутків тогочасного національного освітнього руху. Отже, столична періодика постійно вміщувала матеріали про підготовку учительських кадрів, проведення курсів для педагогічних працівників, курсів української мови для учителів. Значна інформаційна увага приділялася діяльності Наркомосу по створенню системи радянських освітніх установ, створення нових шкіл, впровадження українознавства в шкільному житті.

У підрозділі 3.3. «*Харківські періодичні видання в реформуванні української вищої школи і науки*» проведено аналіз матеріалів столичної преси, що віддзеркалювала найважливіші напрями реорганізації вищої освіти і науки в

Україні. Встановлено, що складне соціально-матеріальне становище в УСРР на початку 1920-х рр. поставило всю вищу школу поза межею виживання. В 1920-у р. Наркомос України ліквідував університети у Києві, Одесі, Харкові та Катеринославі і на їх базі створив інститути народної освіти (ІНО). Крім того, економічні і статистичні факультети реорганізувалися на інститути народного господарства. Історико-філологічні, юридичні, медичні факультети відповідно перетворювалися на педагогічні і медичні інститути. Харківські періодичні видання регулярно і докладно знайомили громадськість з умовами прийому абітурієнтів до новостворених вузів, підготовки професорсько-викладацького складу і наукових працівників для потреб вищої школи і науки. Харківська газетна періодика також активно пропагувала зусилля державних органів і передової української інтелігенції у боротьбі з русифікацією вищих навчальних закладів і наукових установ.

Отже, тогочасна харківська газетна періодика не тільки активно висвітлювала процеси реформування вищих навчальних закладів і наукової сфери, але й сприяла народженню нового покоління української інтелігенції, здатної поширювати ідеали національної самосвідомості серед української громадськості.

У четвертому розділі **«Харківська періодика як фактор розвитку української мови і літератури»** зосереджено увагу на важливих змінах в статусі української мови та літератури в УСРР.

В підрозділі 4.1 *«Вплив газетної періодики на розвиток мовної політики в УСРР»* розглядаються основні напрямки розвитку української мови як основи національної культури і як він позначився в харківській періодиці. У періодиці відбивалося прагнення до розширення сфери вжитку української мови, підвищення її ролі в суспільно-політичному, соціально-економічному і культурному житті УСРР. Багато місця відводила преса вивченню української мови партійними і державними працівниками, запровадження її до вжитку в апаратній сфері, залучення українців до роботи партійних і державних органів, комсомольських і профспілкових організацій. Постійними для харківських періодичних видань стали повідомлення про відкриття і роботу курсів для державних службовців. Під характерними назвами «Курси української мови» і «Курси з українознавства» вміщувалися статті і кореспонденції, що свідчили про актуалізацію в громадській свідомості таких питань, як запровадження української мови, українізація усіх сфер життя тогочасного українського суспільства. Також в періодичних видань досить часто вміщувалися матеріали, в яких наводилися статистичні дані про хід українізації, про її успіхи і недоліки, результати перевірок знань української мови державними і партійними працівниками, адміністративні перепони в проведенні українізації апаратної сфери, стан переведення на українську мову листування і діловодства в державному апараті.

Отже, періодика постійно друкувала публікації про хід українізації національно-державного апарату та наводила відповідні дані, аналізувала позитивні та негативні тенденції процесу, повідомляла про організацію курсів

української мови, стан перевірок державних службовців, переведення на українську мову діловодства та листування.

У підрозділі 4.2 *«Періодика у літературному процесі»* обґрунтовується висновок, що газетна періодика є вагомим чинником розвитку української радянської літератури. Навколо редакцій харківських газет гуртувалися представники нової української пролетарської і селянської літератури.

Харківська періодична преса не тільки повно відобразила літературний процес в Україні, але й пропагувала діяльність нових радянських літературних організацій, підтримувала твори зростання молодих письменників, стимулювала їх до поширення українського друкованого слова. Періодика також активно пропагувала новоутворенні зразки літературної творчості, помітно впливала на розвиток літературної критики. Привертають увагу в пресі матеріали дискусії, що розгорнулася в суспільстві щодо стану і майбутнього української радянської літератури, заклик до нової радянської генерації майстрів художнього слова боротися з примітивізмом і масовізмом в діяльності окремих літературних організацій, утверджувати і розвивати кращі традиції вітчизняної і європейської літератури.

П'ятий розділ **«Харківська преса як чинник розвитку української культури»** містить інформацію про театральне та музичне мистецтво, створення пам'яткоохоронних осередків та про розвиток видавничої справи.

У підрозділі 5.1 *«Роль і місце газетної періодики у розвої національного театрального і музичного мистецтва»* встановлено, що упродовж 1920-х рр. в умовах пом'якшення більшовицького режиму митці мали сприятливі умови для розвитку національного театрального та музичного мистецтва, що повно відображено на сторінках харківської періодичної преси. В зазначений період однією з найбільш поширених в Харкові була театральна періодика. Засновуються спеціальні театральні видання інформаційного характеру «Театральні новини», «Театральний журнал», «Театральний вісник» та «Театральна газета». Значна кількість публікацій про повсякденне життя українського театру містилася також у журналах «Шляхи мистецтва», «Радянський театр» та інших. Тема становлення і розвитку українських радянських театрів посідали одне з центральних місць у періодиці. В харківській пресі багато цікавих матеріалів, що розкривали розвиток українського театрального і музичного мистецтва. Серед них публікації про заснування театрів «Березіль» Л. Курбаса, ім. М. Заньковецької, ім. І. Франка, першої української Державної опери, кобзарської капели ім. Кравченка, Всеукраїнського музичного товариства ім. М. Леонтовича тощо. На матеріалах періодики можна простежити появу кола митців, які згодом стали гордістю українського театрального і музичного мистецтва.

У підрозділі 5.2 *«Періодична преса в українізації видавничої справи в УССР»* на підставі матеріалів харківської періодики доведено про успішний розвиток української радянської видавничої справи, створюються українські видавництва, друкарні, книгарні. Харків стає одним з центрів книговидання в Україні. Помітне місце преса відводила випуску художньої, історичної, наукової, науково-популярної і суспільно-політичної літератури. Періодика містить

значний масив публікацій про заходи державних органів по забезпеченню підручниками, іншою навчальною літературою учнів початкової, середньої школи, студентів вищої школи. Більшість публікацій характеризується тематичною добіркою, оригінальними думками, конструктивною критикою. В них є відомості про авторів, зміст навчальної літератури, час і місце видання.

Редакції газет вміщували дані про заснування низки нових українських періодичних видань, їх спрямування, зміст окремих номерів. З 1923 р. кількість українських книжок збільшилася в 6 разів, тиражі українських газет зросли в понад 5 разів. В середині 1920-х рр. в Держвидавці та Книгоспілці тираж української книжки сягав 75-99 %.

У підрозділі 5.3 «Періодика у контексті охорони і збереження пам'яток історії та культури в Україні» з'ясовано, що у столичній періодичній пресі 1920-х рр. досить докладно відображено процес охорони пам'яток історії та культури УСРР. У періодиці постійно порушувалися проблеми культурної спадщини українського народу, створення радянської системи охорони пам'яток.

Харківська періодика регулярно інформувала громадськість інформували про заснування і розвиток нових музеїв, створення пам'яткоохоронних і краєзнавчих осередків, історико-культурних заповідників. Також періодичні видання, насамперед, «Вісти ВУЦВК» та «Комуніст» особливу увагу приділяли виконанню декретів та законів УСРР про охорону пам'ятників культури. Таким чином, в досліджуваній період на шпальтах харківських періодичних видань широко висвітлювався процес становлення радянської пам'яткоохоронної політики в Україні. У періодиці активно пропагували діяльність органів державної влади пам'яткоохоронних установ, музеїв, наукових установ ВУАН, членів громадських та краєзнавчих організацій, наукових товариств у справі збереження історико-культурних цінностей українського народу.

ВИСНОВКИ

Вивчення матеріалів харківської періодичної преси 20-х рр. ХХ ст. у контексті культурно-освітнього розвитку УСРР дозволяє зробити такі **висновки**:

1. Аналіз стану наукової розробки теми засвідчив, що харківська газетна періодика 1920-х рр. частково використовувалася вітчизняними вченими при дослідженні проблем радянської національної реформи 20-х – 30-х рр. ХХ ст. в Україні, проте на сьогодні немає об'єктивних і цілісних наукових праць, в яких комплексно і всебічно було вивчено матеріали періодики як складову культурно-освітнього розвитку України та один з найважливіших факторів тогочасної українізації в УСРР. Джерельна база, яка є репрезентативною, складається з понад 300 назв харківських газетних видань, багато з яких довгий час були вилучені з наукового обігу і перебували в так званих «спецфондах», та різноманітних маловідомих архівних документів, які зберігаються у фондах Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Державного архіву Харківської області;

2. З'ясовано, що формування інформаційно-пропагандистського потенціалу харківської преси проводилося у рамках радянської національної політики коренізації під постійним ідеологічним і політичним контролем партійних і державних органів УСРР. На початку 1920-х рр. з утвердженням радянської влади в Україні, кількість харківських періодичних видань різко зменшилася, а недержавні видання були закриті. Суттєвими перешкодами на шляху становлення радянської харківської періодики були брак видавничих ресурсів і паперу, відсутність кваліфікованих українських фахівців, не окупність друкованої продукції. Лише з проголошенням курсу на українізацію почався стрімкий розвиток національної харківської періодики. Засновуються україномовні газети, українізуються російські. Встановлено загальну кількість тогочасної столичної газетної періодики, яка наприкінці 1920-х рр. сягає понад 300 назв, з них 159 виходили українською мовою. Значно зросли тиражі газет, створювалися фабрично-заводські і стінні газети. Масового поширення набув робітничий рух. Українська газета того часу стає масовою. Заслуга у створенні цього потужного радянського українського інформаційно-пропагандистського поля належить окремим патріотичним діячам з тогочасного радянського керівництва України, українським видавцям, редакторам, письменникам, журналістам, широкому колу споживачів національної друкованої продукції. Поява харківської періодики, питома вага якої серед усієї національної преси була досить істотною, суттєво вплинула на розвиток українізаційного курсу;

3. Аналіз матеріалів періодики дає підстави для висновку, що на сторінках періодичних видань провідне місце становили проблеми коренізації партійних, державних органів і громадських організацій. Якщо на початку харківська преса національного спрямування була рупором українізації, яка проводилася з метою утвердження більшовицького режиму в Україні, суб'єктом українізаційного курсу апаратної сфери, то наприкінці 1920-х рр., незважаючи на ідеологічний і політичний тиск, преса перетворюється в об'єкт цього руху, організовуючи і пропагуючи його. Особливо вагомий внесок періодика зробила у процес підняття соціального статусу української мови, її престижності, розширенні сфери її вжитку в царині освіти, мистецтва, побуті. Поряд з цим зіставлення свідчень різних харківських газет дало змогу простежити суперечливості українізації бюрократичної системи, боротьбу поглядів і позицій окремих представників керівництва УСРР в цьому питанні;

4. Проаналізовано роль інформаційно-пропагандистського потенціалу харківської газетної періодики як вагомого фактора в українізації освіти і науки в УСРР. Преса систематично звертала увагу на таку гостру проблему як ліквідація неписьменності в Україні, більшість населення якої на початок 1920-х рр. було неписьменним. Столичні газети брали активну участь в пропаганді заходів державних органів і громадських організацій з ліквідації неписьменності, в організації пунктів ліквідації неписьменності з українською мовою навчання, в українізації лікнепів з іншими мовами навчання, підготовці учительських кадрів для лікнепів. Крім того харківські періодичні видання, зокрема газетне видання «Геть неписьменність» нерідко використовувалися в лікпунктах через брак

посібників, як навчальний матеріал. Встановлено, що потенціал харківської періодики активно використовувалися партійними і державними органами в українізації початкової, середньої, вищої освіти і науки в Україні. Періодика активно пропагувала спроби державних освітніх структур, намагання української еліти побудувати радянську національну освіту. Преса відбивала успіхи в українізації шкіл, постійно інформуючи про відкриття нових українських шкіл, поряд з цим постійно порушувала питання про перешкоди на освітньому шляху як нестача національних учительських кадрів, підручників, шкільних приміщень. Наприкінці 1920-х рр. переважна більшість учнів початкових і середніх шкіл навчалися українською мовою. Це був один з найпомітніших здобутків тогочасного українізаторського курсу. Харківські газети активно пропагували зусилля державних органів і передової української інтелігенції у боротьбі з русифікацією вищих навчальних закладів і наукових установ, проти спроб українофобів загальмувати процес становлення й розвитку національної вищої освіти й науки. Значне місце в періодиці посідають матеріали про розвиток радянської української літератури. Харківські газети не лише повно відобразили процес становлення національної літератури, але й були трибуною для численних літературних дискусій про стан і майбутнє української літератури, закликали нову радянську генерацію майстрів художнього слова до відвоювання ідейно-художнього простору, боротися з примітивізмом і масовізмом в діяльності окремих літературних організацій, утверджувати і вивчати кращі традиції вітчизняної і європейської літератури. З цього погляду важливе значення для дослідників історії тогочасної суспільної думки має газетна літературна дискусія «Європа чи Просвіта».

5. Доведено, що газетна періодика активно пропагувала заходи державних органів і української еліти в українізації театрального і музичного мистецтва. Заснуються радянські національні театри «Березіль» Л. Курбаса, імені М. Заньковецької, імені І. Франка, перша українська Державна опера, етнографічний драматичний театр «Наш шлях», численні національні хори, хорові об'єднання, кобзарська капела імені Кравченка, Всеукраїнське музичне товариство імені М. Леонтовича. Важливе місце редакції газет приділяли стимулюванню молодих митців до пропаганди української культури, становленню радянської національної театральної і музичної критики. Тогочасна преса багато зробила для того, щоб ідея розвитку національного мистецтва охопила широку українську громадськість.

6. Матеріали періодики переконливо свідчать про успіхи в українізації видавничої сфери. Створюються радянські національні видавництва, друкарні, заснуються українські періодичні видання. В зазначений період виходять українською мовою масовими тиражами суспільно-політична, історична, художня та навчально-методична література. Якщо у 1923 р. в загальній книжковій продукції УСРР україномовна література становила лише 36 %, то в 1925р. – 88 %. В середині 1920-х рр. в найбільших видавництвах України – Держвидав і Книгоспілці тираж української книжки сягав відповідно 75 % і 99 %. З'ясовано,

що суспільно-політична література мала переважно компартійне політичне та ідеологічне забарвлення.

7. Харківська періодика зробила помітний внесок у справу залучення української інтелігенції до реформування пам'яткоохоронної сфери в Україні. Періодика постійно висвітлювала діяльність державних пам'яткоохоронних органів, музеїв, наукових установ ВУАН, громадських пам'яткоохоронних і краєзнавчих осередків, історико-культурних заповідників, які прагнули планомірно організувати догляд за пам'ятками історії і культури в УСРР.

Приведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Подальшого вивчення потребують питання утвердження та творчого розвитку найкращих демократично-патріотичних традицій тогочасних харківських друкованих органів національного спрямування. Критичне використання досвіду роботи тогочасної преси нинішніми засобами масової інформації сприятиме формуванню національної свідомості, розбудови української державності, відродженню національних традицій і цінностей. Матеріали періодики свідчать, що без державної підтримки національне відродження і розвиток національної освіти, науки і культури неможливі.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ:

1. *Шпакович К.В.* Харківська періодична преса 1920-х рр. як чинник національного відродження. Історіографія проблеми. / К.В. Шпакович // Український історичний збірник. – Вип. 16. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2013. – С. 313-325.

2. *Шпакович К.В., Виговський М. Ю.* Становлення періодичних видань Харкова 1920-х років як фактор реалізації політики коренізації / К.В. Шпакович, М.Ю. Виговський // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. – Серія № 6. Історичні науки: Зб. Наукових праць. – Вип. 10. – К., 2013. – С. 9-19.

3. *Шпакович К.В.* Роль харківської періодичної преси в ліквідації неписьменності серед населення України / К.В. Шпакович // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. – Серія № 6. Історичні науки: Зб. Наукових праць. – Вип. 11. – К., 2014. С.338-345.

4. *Шпакович К.В.* Літературний процес в Україні 20-х рр. ХХ ст. (на матеріалах харківських періодичних видань) / К.В. Шпакович // Гілея: Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич – Випуск 87.– К., 2014. – С. 54-57.

5. *Шпакович К.В.* Розвиток періодичної преси на Харківщині в 20-х рр. ХХ ст. / К. В. Шпакович // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. – Серія № 6. Історичні науки: Зб. Наукових праць. – Вип. 12. – К., 2014. С.187-193.

6. *Шпакович К.В.* Мовна політика в Україні та українізація національно-державного апарату / К.В. Шпакович // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Вип. 40. – 2014. – С. 112-116.

7. *Shpakovych K. V.* Publishing business is in Ukraine on the pages of the Kharkiv magazines 1920 // International journal «Euro-American Scientific Cooperation». – Vol. # 1. – Peterborough, Canada – P. 84-90.

8. *Шпакович К.В.* Преса Харкова 1920-х рр. як чинник розвитку театрального та музичного мистецтва / К.В. Шпакович // Науковий журнал «Молодий вчений». - № 1 (03). – Херсон, 2014. – С. 58-62.

9. *Шпакович К.В.* Пам'яткоохоронна політика в Україні (за матеріалами харківської періодики 1921 – 1929) [Електронний ресурс] / К.В. Шпакович // Музеї України. – № 6. – К., 2014. – Режим доступу: <http://museum-ukraine.org.ua/?p=1560>.

10. *Шпакович К.В.* Музейна справа в Україні (на матеріалах харківських періодичних видань 20-х рр. ХХ ст.) [Електронний ресурс] / К.В. Шпакович // Нова січ. – №10. – К., 2014. – Режим доступу: <http://www.novasich.org.ua/index.php?go=News&in=view&id=9774>.

11. *Шпакович К.В.* Харківська періодика 1920-х років: історіографія дослідження. / К. В. Шпакович // «Матеріали V Волинської міжнародної історико-краєзнавчої конференції», м. Житомир, 9-10 листопада 2012. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – С. 390-392.

12. *Шпакович К.В.* Освіта України в період національного відродження 20-х рр. ХХ ст. у пресі Харкова. / К. В. Шпакович // I заочна Міжнародна конференція «Сучасні міждисциплінарні дослідження: історія, сьогодення, майбутнє», м. Київ, 24 вересня 2013. – С. 62-66.

13. *Шпакович К.В.* Преса Харкова як джерело дослідження освіти України 20-х рр. ХХ ст. / К. В. Шпакович // «Матеріали VI Волинської міжнародної історико-краєзнавчої конференції», м. Житомир, 15-16 листопада 2013. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – С. 240-242.

14. *Шпакович К.В.* Музичне мистецтво України у харківській періодичній пресі 1920-х рр. / К. В. Шпакович // II заочна Міжнародна конференція «Сучасні міждисциплінарні дослідження: історія, сьогодення, майбутнє», м. Київ, 3 грудня 2013. – С. 78-81

15. *Шпакович К.В.* Театральне мистецтво України у харківській періодичній пресі 20-х рр. ХХ ст. / К. В. Шпакович // «Європейська модель розвитку українського суспільства: стратегічні пріоритети розвитку та інноваційні рішення»: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – м. Одеса, 6-7 грудня 2013. – Одеса: ГО «Причорноморський центр досліджень пролем суспільства», 2013. – С. 25-29.

16. *Шпакович К.В.* Преса Харкова про реформування вищої освіти/ К. В. Шпакович // «Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук»: Матеріали III Всеукр. наук. конфер. з міжнар. участю. – м. Дніпропетровськ, 20 грудня 2013. – С. 169-172.

17. *Шпакович К.В.* Проблеми збереження музейної спадщини: за матеріалами харківської газетної періодики 20-х років ХХ ст. / К. В. Шпакович // Придніпровські соціально-гуманітарні читання. Матер. III всеукр. наук. конфер. з міжнар. участю. – м. Кіровоград, 16 травня 2014. – С. 197-199.

18. *Шпакович К.В.* Музейна справа України (за матеріалами харківської газетної преси 20-х рр. XX ст.)/ К. В. Шпакович // Всеукраїнська наукова конференція «Григорій Сковорода та європейська культура». – Сковородинівка – Харків, 24 травня 2014. – С. 99-101.

19. *Shpakovych K.V.* Ukrainization of national state government on the pages of Kharkov 20's century periodical. / Shpakovych K. V // III International Conference «Sharing the results of Research Towards Closer Global Convergence of Scientists». – Montreal, 9 september 2014. – p. 57-61.

20. *Shpakovych K.V.* An idea of creation of monument of T.G. Shevchenku is in Ukraine on the pages Kharkov periodic press 1920 th. / Shpakovych K. V // I International Conference «Sharing the results of Research Towards Closer Global Convergence of Scientists». – Montreal, 7 march 2014. – p. 13-17.

АНОТАЦІЯ

Шпакович К. В. Культурно-освітній розвиток УСРР 1920-х рр. (за матеріалами харківської періодики). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України. – Київський університет Бориса Грінченка. – Київ, 2016.

У дисертації культурно-освітній розвиток УСРР в 1920-х рр. вперше розглядається через призму харківської періодичної преси.

Досліджено на підставі широкого кола архівних джерел загальні тенденції формування інформаційно-пропагандистського потенціалу харківської періодики 1920-х рр., розкрито тематику й зміст опублікованих матеріалів періодичних видань, зокрема тих, що тривалий час перебували в спецховищах та були недоступні науковцям.

В результаті аналізу різногалузевої радянської харківської преси, до наукового обігу введено значний масив газетних публікацій на основі яких визначено основні аспекти і форми українізації суспільно-політичного і культурного життя УСРР, представлено харківську періодику як багате подієво-фактичне явище як важливий чинник культурно-освітнього розвитку.

Ключові слова: УСРР, КП(б)У, громадські організації, культурно-освітній розвиток, коренізація, українізація, суспільно-політичне життя, українська культура, радянська харківська газетна періодика, періодична преса.

АННОТАЦИЯ

Шпакович Е.В. Культурно-образовательное развитие УССР 1920-х гг. (по материалам харьковской периодики). – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 – история Украины. – Киевский университет имени Бориса Гринченка. – Киев, 2016.

В диссертации культурно-образовательное развитие УССР в 1920-х гг. впервые рассматривается через призму харьковской периодической печати.

Исследованы на основании широкого круга архивных источников общие тенденции формирования информационно-пропагандистского потенциала харьковской периодики 1920-х гг., раскрыто тематику и содержание опубликованных материалов периодических изданий, в том числе тех, которые длительное время находились в спецхранах и были недоступны ученым.

В результате анализа разноотраслевой советской харьковской прессы, в научный оборот введен значительный массив газетных публикаций на основе которых определены основные аспекты и формы украинизации общественно-политической и культурной жизни УССР, представлено харьковскую периодику как богатый событийно-фактическое явление, как важный фактор культурно-образовательного развития .

Особый интерес представляют материалы, отражающие усилия отдельных патриотических деятелей руководства УССР, передовой украинской интеллигенции в борьбе с русификацией общественно-политической и духовной жизни украинского общества. Данные, полученные в результате обработки материалов харьковских периодических изданий позволили воссоздать отношение различных слоев населения к культурно-образовательному развитию, проследить борьбу взглядов и позиций по этому вопросу.

Ключевые слова: УССР, КП (б) У, общественные организации, культурно-образовательное развитие, коренизация, украинизация, общественно-политическая жизнь, украинская культура, советская харьковская газетная периодика, периодическая печать.

ANNOTATION

Shpakovych K.V. Cultural and educational development of the USSR of 1920s. (Based on Kharkiv periodicals). - Manuscript.

The dissertation of Candidate degree in historical sciences, specialty 07.00.01 – History of Ukraine. – Borys Grinchenko Kyiv University. – Kyiv, 2016.

In the dissertation Cultural and educational development of the USSR in the 1920s for the first time in Ukraine considered by using of Kharkiv's periodicals press.

These documents were researched on the basis of a large number of archival sources. In these published materials disclosed theme and content of periodicals including those that have long time been in special archives, and were not available to any scientists. Analyzing a lot of publications in various branches of the Soviet press of Kharkiv were defined the main aspects and forms of social political and cultural life of the Ukrainian SSR. These Kharkiv's periodicals talks us how it is important event of cultural and educational development.

Keywords: Ukrainian SSR, the CP(b)U (the Communist Party (Bolsheviks)), cultural and educational development, indigenization, Ukrainization, social and political life of Ukrainian culture, Soviet Kharkov Newspapers, periodicals.